

AYDINLANMANIN ARACI OLARAK ÖZ TÜRKÇE

Cem Eroğul*

I

Dil Devrimi, genellikle, uluslaşma sürecinin bir basamağı olarak görülür. Bu yaklaşım doğru, ancak yetersizdir. Çünkü bu devrimde, yalnızca bir dilin benimsenmesi değil, benimsenen dilin yeni bir uygarlığı taşımak üzere geliştirilmesi de söz konusudur. İmparatorluklarda hep görüldüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğu da çok dilliydi. Uluslaşma süreci içinde, her ulus kendi diliyle bağımsızlaştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet dili ile yazı dili, Arapça-Farsça-Türkçe öğelerden oluşan karma bir dildi. Hiçbir ulus bu dili olduğu gibi alıp kullanamazdı. Bunu atıp yerine Türk halkının konuştuğu dili koymak da çıkar yol değildi. Çünkü halkın dili çok yetersizdi. Onun için, halkın konuşma dilinin artırılmış Osmanlıca ile birleştirilmesiyle yeni bir dil yaratma ve bu dili hızla geliştirme yoluna gidildi. Bu süreç içinde, Osmanlıca ortadan kalktı. Yabancı dilbilgisi kuralları bir yana atıldı. İçindeki Türkçe sözcük oranı durmadan artan yeni bir devlet ve yazı dili doğdu. Sonunda bu dil, konuşma dilini de etkilemeye başladı.

Elbette, bütün bunlar bilinçli bir çaba ile gerçekleştirildi. Bu bilinç, imparatorluğun yıkılmasına daha yarım yüzyıl varken yeşermiştir bile. Tanzimat'la birlikte ilk kez özel gazetecilik ortaya çıkınca (1860), ulaşılmaya çalışılan genel okurun anlayabileceği bir yazı dili kullanma zorunluğu doğdu.¹ Kısacası, yalınlaşma önce demokratikleşme'nin gereği olarak ortaya çıktı. Buna, kısa zamanda, ulusçuluk da destek verdi. Bunun ilk bilinçli işaretlerinden birini, Şemsettin Sami'nin şu sözlerinde görmek olanaklı: "... sekiz on milyondan ziyade olmayan garb Türklerine bu miktardan aşağı olmayan Asya-yı vasatı ve Rusya Türkleri dahi munzam olarak, ve bunların cümlesi bir lisan-ı vâhidle mütekellim tamamiyle bir ümmet-i vahide hükümüne geçerek, Türk ümmeti yirmi milyon nüfusu cami bir ümmet-i azîme olacaktır."² Şemsettin Sami, Osmanlıca'dan Farsça ve Arapça sözcüklerin olabildiğince ayıklanıp yerlerine Doğu Türkçesi'nden sözcükler konmasını savunurken, gerekçesinden biri yazınsal (yetkin bir dil yaratmak); öteki ise, burada görüldüğü gibi, açıkça siyasal. Şemsettin Sami'nin düşünüyü gördüğü "ümmet-i azîme"nin, geleceğin Türk ulusu olarak tasarlandığı kuşkusuz. Bilindiği gibi gerçek yaşamdaki gelişmeler, daha sonra bir ara Ziya Gökalp'in de bayraktarlığını yaptığı bu Turancılık yönünde olmadı. Balkan, I. Dünya ve Ulusal Kurtuluş savaşları sonunda, Doğu Türkleri'ni dışta bırakan, buna karşılık ana dili Türkçe olmayan (Kürtçe olan) bir nüfusu da içine alan, yeni bir Türk ulusu doğdu.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, bu yeni ulus, Gazi Mustafa Kemal'in önderliğinde, baş döndürücü bir yenileşme

- Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bilanço 1923-1998, Cilt 1 (Türkiye Bilimler Akademisi, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Tarih Vakfı, İstanbul, Stil Matbaası, 1999)

sürecine sokuldu. Kökleri esas olarak 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan bu büyük atılımın Batılılaşma'yı, daha doğru bir deyişle, **uygarlaşma**'yı erek edindiği biliniyor. Bunun ana eksenini **yecilleşme** (laikleşme). Ne var ki, yecillik ilkesinin anayasaya yazılması (1937) bir yana bırakılırsa, yecillik adımları esas olarak 1920'li yılların sonuna dek tamamlanıyor. 1930'larda ise, Atatürk'ün gözünde tarih ve dil atımları öncelik kazanıyor. 1938'de ölümüne dek de bu öncelik sıralamasında bir değişiklik olmuyor.

Dil Devrimi'nin birçok özelliği var. Bence, bütün bu özellikleri iki ana boyutta toplamak olanaklı: Halkçılık ve ulusçuluk. Halkçılık, Tanzimat'la birlikte başlayan demokratikleşmenin bir başka adıdır. Ulusçuluk ise, yurtseverlikten ırkçılığa dek, çok çeşitli anlamları kapsayabilen bir kavramdır. Ulusçuluğun bu değişken içeriği, Türkiye'de de açıkça karşımıza çıkmaktadır. O denli ki, ulusçuluğun, eninde sonunda birbiriyle çatışması kaçınılmaz olan iki karşıt görüş için kullanılabilirdiği görülmektedir. Bu görüşlerden biri antiemperyalizm, öteki ise emperyalizm uyduculuğudur. Birincisi ilerici, ikincisi gerici.

Ulusal Kurtuluş Savaşı süreci içinde, ulusçuluk antiemperyalist niteliğiyle öne çıkmıştır. O günlerin gündemi, yok edilmek istenen bir halkın yaşam savaşıdır. İşin ilginç yanı, sıcak savaş kazanıldıktan sonra da bu tehlikenin sürmüş olmasıdır. Bu yeni ulusun (Türkiye'nin kesinleşen sınırları içinde yaşayan tüm halkın) büyük önderi, var olabilmek için uygarlaşmak gerektiğini açıkça görmüştür. Başka bir deyişle, bizde Batılılaşma denen şey, antiemperyalist ulusçulukla birleşmiştir. Bu anlamdaki bir ulusçuluğun, Türkçülükle bir ilgisi yoktur. Cumhuriyetin 10. yılı dolayısıyla yaptığı konuşmada, Gazi Mustafa Kemal, işte bu birinci anlamda ulusçuluğu anlatmakta ve konuşmasını "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözleriyle noktalamakta. Ne var ki, hemen aynı yıllarda, ulusçuluğun gerici boyutunun da Türkiye'de gelişmeye başladığı görülmektedir. Burada artık öncelik ulusun korunmasında ve geliştirilmesinde değil, başka uluslara üstünlük taslanmasındadır. "Bir Türk dünyaya bedel" sözü, işte bu küçümseyici anlayışın dışavurumudur. Gazi Mustafa Kemal'in benimsediği Türk Tarih Tezi, "benim teorim" dediği³ Güneş-Dil Kuramı, bütün uygarlıkların kökeninde Türklerin, bütün dillerin kaynağında da Türkçe'nin bulunduğunu savunur. Böyle görüşlerin antiemperyalist ulusçulukla bir ilgisi yoktur. Aksine, böyle bir anlayış, görece zayıf ulusları, eninde sonunda emperyalizm uyduculuğuna sürükler. Emperyalizm, ancak dünya çapında gücü olan toplumların harcıdır. Bu güce sahip olmayan toplumlar, ancak başkalarının kuyruğuna takılarak emperyalist siyasetler güdebilirler. Atatürk öldükten sonra, bizim de başımıza gelen budur. Türkiye önce Alman emperyalizmine yamanmaya çalışmış, sonra da Amerikan emperyalizmine sığınmıştır. Bütün bunlar da bir tür ulusçuluk adına yapılmıştır.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de ulusçuluk, birbirine özde karşı iki temel anlam barındırmaktadır. Dil Devrimi, bu anlamların birincisi ile ilintilidir. Bu devrim, antiemperyalist sıcak savaş kazanmış olan bir halkın var olma savaşımının ayrılmaz parçasıdır. Öz Türkçecilik, hem halkçılığın, hem de bu ilerici ulusçuluğun ortak siyasetidir. Güneş-Dil Kuramı'nın dilin özleşmesiyle hiçbir ilgisi yoktur. O denli ki, Fa-

lih Rıfıkı Atay, bu kuramın Atatürk tarafından, dilde özleşmeden vazgeçebilmenin bahanesi olarak benimsendiğini söyleyebilmiştir.⁴ Atay'ın bu değerlendirmesi kanımca yanlıştır. Çünkü Atatürk, ölünceye dek özleşme çabasını sürdürmüştür. Buna karşılık, Güneş-Dil Kuramı'nın, Türkçe'ye en yabancı sözcüklerin bile Türkçe kökenli olduğunu savunarak, bu sözcüklerin ayıklanmasına karşı çıkanların ekmeğine yağ sürdüğü tümüyle doğrudur. Güneş-Dil Kuramı Atatürk'ün ölümünden sonra unutulup gitmiştir. Ne var ki, bu tür görüşlere kaynaklık eden Türkçü tutum (gerici ulusçuluk), her geçen gün güçlenmiş, eninde sonunda da ilerici ulusçuluğu alt etmeyi başarmıştır. Bu yeni ulusçuluğun üstün gelmesi, devlet siyaseti olarak Dil Devrimi'nin sonunu getirmiştir. Türkçüler öz Türkçe'ye hep düşman olmuşlardır. Kürtçe'yi yasayla yasaklayacak denli Türkçü olanların, öz Türkçe'nin kalesi olan Türk Dil Kurumu'nu kapatmış olmaları raslantı değildir. Öyleyse Dil Devrimi'nin (öz Türkçeciliğin) ulusçulukla ilişkisini irdelerken çok dikkatli olmak gerekir.⁵ Atatürk öldükten sonra ülkeye bütünüyle egemen olan Türkçü ulusçuluk dilde özleşmenin amansız düşmanıdır. Özleşmeyi savunan ulusçuluk ise, Türkçü değil, halkçıdır. Bu ulusçuluk, dilde özleşmeyi Türk Aydınlanmasının, başka bir deyişle, bu topraklarda yaşayan tüm insanların uygarlaşma, adam olma savaşımının başlıca araçlarından biri olarak görür.⁶

II

Bütün canlılar, şu ya da bu biçimde, dünyayı kavrarlar. Bunu dünyayı duyumsayarak, ona etkide bulunarak yaparlar. Bu alışveriş için çeşitli örgenlerini (organlarını) kullanırlar. Aynı şeyi insan da yapar. Ne var ki, insanın dünyayı kavrayışında nitel bir fark vardır. O da bilinçtir. Hayvan da görür, insan da. Ancak yalnızca insan, görme eyleminde bulunduğu ayrımındadır. İnsan dünyayı duyuları aracılığıyla duyumsadığının ayrımında olduğu için, bu duyuları bilinçli bir biçimde dünyayı tanımak için kullanır. İnsanın dünyayı kavrayışı, ne yapacağını bilen bir kavrayıştır.

Her türlü bilginin aracı, gereci, taşıyıcısı dildir. Dil olmadan, nesnelere olgular adlandırılmadan, dünya insanca kavranamaz. Hayvan dünyayı, yalnızca dişini, tırnağını, kolunu, kanadını, içgüdülerini kullanarak kavrar. İnsan buna bilinci ekler. Bilinci sağlayan ise göstergeler, simgelerdir. Göstergeler, simgeler var olduğu içindir ki, insan dış dünyayı kendi kafasında yeniden canlandırabilir. Başka bir deyişle insan, dünyanın "simgesel maketini" kendi kafasında kuran tek canlıdır. Bunu bilerek kurduğu için de, önce maketi değiştirme, sonra da bu değişikliğe uygun olarak dış dünyayı yeniden biçimlendirme yoluna gidebilir. Böyle bir şeyi hiçbir hayvan yapamaz, insana bunu yapma olanağını veren şey de dildir.

Şimdiye dek, bir canlı türü olarak insan, çeşitli özellikleri öne çıkarılarak tanımlanmıştır. Burada bu tanımların geçerliğini tartışmaya gerek yok. Ancak bu tanımlardan biri, konumuzla çok ilgili: İnsan, çevresine bağımlı kalmayan, çevresini (dolayısıyla, kendisini de) bilinçli olarak dönüştüren tek canlıdır. Bu dönüştürme bir süreç olduğuna göre, insanlaşma da bir süreçtir. Bu sürecin belirgin özelliği, insanı bağımsızlaştırmasıdır. İnsan koşullardan, kayıtlardan, sınırlardan hep artan ölçüde

kurtulmaktadır. Bu sürecin sonu yoktur elbette, çünkü insan, alt etmeye çalıştığı bu dünyanın ay-

rılmaz parçasıdır. Başka bir deyişle, insanın kendisi de çevredir. Dolayısıyla, çevreden tam bir kopuş, çevreye tam bir egemenlik, tanım gereği olanaksızdır. Öyleyse, insanlaşma hiç bitmeyecektir. Her aşamada, insan çevresine ne ölçüde egemense, o ölçüde insanlaşmış demektir. İşte dilin belirleyici önemi bu gerçekten kaynaklanmaktadır.

Dil dünyayı algılamamanın, onu kafalarda canlandırmanın, dünyayı kafalarda yeniden biçimlendirmenin, dış dünyayı kafalarda yaratılan örnekçelere (modellere) göre yeniden yoğurmanın, kısacası, dünyaya egemen olmanın temel koşuludur. Dil bütün duyuların, algıların, bilgilerin, kısacası bilincin biriktiği görkemli bir havuzdur. Onun içindir ki dil, insanlaşma serüveninin hem aracı, hem gereci, hem de taşıyıcısıdır.

İnsanı tanımlayan bir başka ana özellik toplumsal bir canlı oluşudur. Gerçi, topluluk içinde yaşama anlamında toplumsallık insana özgü değildir. Arılardan kurtlara, karıncalardan maymunlara dek, birçok hayvan türü topluluklar biçiminde yaşar. Ancak, insana özgü toplumsallık, çokluk içinde, topluluk içinde yaşamamanın ötesinde bir şeydir. İnsanın toplumsallığı, dünyayı insan olarak kavramasını sağlayan bir toplumsallıktır. Her topluluğun bireyleri arasında, şu ya da bu ölçüde gelişmiş bir iletişim düzeneği (mekanizması) vardır. Ancak bir tek insanınki bilinç taşıyıcısıdır. Çok çeşitli canlı toplulukları varken, dilin yalnızca insan toplumuna özgü olmasının nedeni işte budur.

Öyleyse dil, yalnızca dünyayı kavramanın değil, dünyayı toplum biçiminde yaşayarak kavramanın aracıdır. Başka bir deyişle dil, insanın yalnızca çevreye egemen olma serüveninin taşıyıcısı değildir. Bu serüveni birlikte yaşamamanın da taşıyıcısıdır. Bu nedenledir ki, her dilde, hem bir **bilinç ışığı**, hem de bir **bizlik duygusu** vardır.

Diller, kendilerini belirleyen bilinç taşıyıcılığı ve bizlik duygusu yönlerinden aralarında farklılaşırlar. Öte yandan, aynı dil, içinde yaşanan döneme göre, tarihsel süreç boyunca kendi içinde de farklılaşır. Örneğin, bir göçebe toplumun dünyayı kavrayışı ile bizlik duygusu, kentli bir toplumun kavrayışından ve bizlik duygusundan farklı olur.

Demek ki, değişik diller ve dillerin değişik dönemleri, insan soyunun dünyayı kavrayışına hem araçlık, hem de tanıklık ederler. Ne var ki, dilin işlevi burada da bitmiyor. Bunun nedeni, insanlaşma süreci ilerlerken, insanların, dilin kendisinin de gerçekte bir koşul olduğunun ayırıcına varmaları. Başka bir deyişle insan, çevrenin bilincine ulaştıktan uzun bir süre sonra, bilincin de bilincine erişti. Tarihte ilk kez bu aşamaya burjuva toplumlarında varıldı. İlk kez burjuva çağında insanlık, dilin dünyayı ve kendimizi tanıyıp dönüştürmedeki kilit rolünü kavradı. Bu gerçek kavranınca da, bu sefer dilin kendisinin insanlığın bilinçli eylemine konu olması gündeme geldi.

Bunun niye böyle olduğunu anlamak kolay. Dil, hem bilinç hem de bizlik duygusu taşıyıcısı ise, bilince de, bizlik duygusuna da etki etmenin yolu ister istemez dilden geçecektir. Öyleyse, dille oynanarak, bilinç de, bizlik duygusu da etkilenebilir. Örneğin İsrail'in, ölmüş bir dil olan İbranice'yi canlandırması, hem bu topluma köken bilinci aşılmasında, hem de bugünkü insanlara yepyeni bir bizlik duygusu verilmesinde başat rol oynamıştır.

Elbette, bilinçlenme gerekleriyle, bizliği güçlendirme gerekleri her zaman birbirini desteklemeyebilir. Salt bizlik duygusunu berkitme amacıyla topluluğun bilinç olanaklarını daraltan bir dil benimsendi-

ğinde durum böyledir. Bugün yeryüzünde konuşulan 2.800 dolayındaki dilin büyük çoğunluğu için bu ikilem geçerlidir. Günümüzün gelişmiş yaşam koşullarını yansıtabilecek güçte olmayan bu diller, bunların dışında bir dil bilmeyen insanların bizlik duygusunu korumayı, ancak topluluğun bilinç gereksinimini engelleyerek sağlayabilirler.

Dolayısıyla, dilin ana işlevleri olan tanıma ve bizliğini duyumsatma işlevlerinin uyumlu olduğunu varsaymak yanlış olur. Ancak, şurası kuşkusuz doğrudur ki, bu yöndeki çabalar uyumlu olsun ya da olmasın, dilin dünyayı tanıma ve bizlik duygusu verme işlevlerine bilinçli bir biçimde karışılması olanaklıdır. İşte bu olanak ilk kez burjuva çağında görülmüş ve doğallayın (tabiatıyla) derhal kullanılmaya başlanmıştır.

III

Osmanlılar'da da dil sorunu, burjuva dünyasıyla haşır neşir olduklarında ortaya çıkmıştır. Elbette, bu bir raslantı değildir. Batı burjuvazisinin Sanayi Devrimini gerçekleştirdiği yıllarda, Osmanlı yöneticileri, Batılı burjuvalara kafa tutmanın tek yolunun onlara öykünmek olduğunu kavramaya başlamışlardır. Batılılaşma denen büyük serüvenin başlangıç noktası işte budur.

Batılılaşabilmek için, Batılıların kullandığı bilinç araçlarıyla tanışmak gerekiyordu. Bunların başında da doğa bilimleri geliyordu. Ne var ki, Osmanlıca ile doğa bilimlerinin kapısını açma olanağı yoktu. Batılılaşmanın ilk büyük adımlarından biri olan tıbbiyenin (Tıbhane-i Âmire) kurulabilmesi (1826), ancak Fransızca'nın öğretim dili olarak benimsenmesiyle başarılabilmiştir. Ne var ki, bu yola gidilince, dilin bilinçlenme aracı olma özelliği bizlik duygusuyla açıkça çatışır oldu. Osmanlı yöneticileri dil sorununu o zaman ayırt ettiler.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlılar tek değil, çok dilliydiler. Çok uluslu imparatorluktaki azınlıkların her birinin ayrı bir dili vardı. İmparatorluğu oluşturan toplulukların en güçlüsü olan Türklerin de elbette kendilerine özgü bir dilleri vardı. Ne var ki, halkın dili gelişmemişti. Yöneticilerin dili olan Osmanlıca ise, hem çağcıl (modern) dünyanın gerektirdiği bilinç düzeyini kavrama gücünden yoksun olduğundan, hem de yok olma sürecine girmiş bir bizlik duygusunun taşıyıcısı olduğundan, gitgide yapaylaşmıştı. Öyleyse tek bir gerçekçi çözüm kalıyordu. Bir yandan Osmanlıca'yı arıtmak, öte yandan halk dilini geliştirmek. İkisini birleştirerek de Türklere özgü gelişmiş bir dil yaratmak. Batılılaşma'nın dilde yalınlaşma ve ulusallaşma ile birlikte yürümüş olması raslantı değildir. Eskiden, atalarımızın renkli deyişiyle, "Türk'ün iti şehre gelince Farsça ürür"dü. Çünkü ne uygarlaşma sorunu vardı, ne de ulusal bilinci. Batılılaşma'nın (uygar bir ulus olmanın) bir zorunluk olarak belirlediği yeni koşullarda, eskilerin bu dil anlayışını sürdürmek artık olanaksızdı. Görüldüğü gibi, imparatorluğun Türk ögesi için Batılılaşma (uygarlaşma), hem insanlaşma sürecinde ilerlemeyi (aydınlanma), hem de uluslaşmayı (Türkleşme) getirmiştir beraberinde. Kısacası, Osmanlıca'ya bağlı kalarak, ne adam olmaya olanak vardı, ne de ayrı bir ulus oluşturmaya.

Toplumun dönüşmesinde dilin bu yaşamsal işlevini önce Osmanlı yöneticilerinin küçük bir bölümü kavradı. Sonra, bilinç dalga dalga yayıldı. İkinci Meşrutiyet'te

bu yönde çok önemli adımlar atıldı. Ancak esas dönüşüm yeni Türkiye'nin kurulmasıyla gerçekleştirilebildi. Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından beş yıl sonra Harf Devrimi'ni yaptı. Bu en büyük devrimle, dili yeniden yoğurma girişiminin önündeki en korkunç engel yıkıldı. Bunun üzerinden daha dört yıl geçmeden de, Dil Devrimi resmen başlatıldı. İlk adım, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (1936'da, Türk Dil Kurumu) kurulması, ikinci adım da 26 Eylül 1932'de Birinci Türk Dil Kurultayı'nın toplanması oldu. 1932'de bu biçimde başlayan öz Türkçe'yi yaratma akımı, daha sonra devletçe kösteklense bile, toplum içinde hep sürdü. Türkçe'nin yetkin bir dil haline gelebilmesi için Osmanlıca'nın bırakılması ("tasfiyecilik") gerekiyordu. Ancak yeterli değildi. Buna ek olarak, halkın dilinin çağcıl dünyayı algılamaya elverişli bir düzeye çıkarılması ("uydurmacılık") da zorunluydu. Türkçe, ancak Türkçe'nin olanakları kullanılarak geliştirilebilir. Dolayısıyla, özleşme gelişmenin vazgeçilemez koşuluydu. Diller ancak öz benliklerine bağlı kalmak koşuluyla gelişebilirler, varsıllaşabilirler, işlekleşebilirler, dolayısıyla da dünyayı hep birlikte kavramanın ve değiştirmenin etken (müessir) araçları haline gelebilirler. Onun içindir ki, özleşmenin sınırı olamaz. Bilinç ve bizlik gereksinimi sürdükçe, özleşmenin sürmesi de kaçınılmazdır.

IV

Hiç kuşku yok ki, tarihsel süreç içinde ulusların (bu arada da, ulusal dillerin) oluşumu çok önemli bir aşamadır. Bu aşamada insanların bilinci önceki çağlarla karşılaştırılmayacak ölçüde gelişmiştir. Üstelik, bu bilinç ilk kez yığınlara yayılmıştır. Dolayısıyla, insanlaşma süreci çok hızlanmıştır. Ulusal kimliğe dayalı bizlik duygusu, geliştirici bir rol oynamıştır. Ancak, 19. yüzyılın son çeyreğinde emperyalizmin bir dünya dizgesi (sistemi) biçiminde ortaya çıkmasıyla birlikte, kimi güçlü ülkelerin elinde ulusçuluk anlam değiştirmiştir. Ulusçuluk, başka ülkelere saldırmanın, onları ezip sömürmenin kılıfı haline gelmiştir. Her köklü dönüşüm döneminde olduğu gibi, bu gelişmeler elbette dile de yansımıştır. O dönemde, Osmanlı İmparatorluğu, güçlü emperyalist ülkelerin dilini ve ekinini (kültürünü) yayan yabancı okullarla donanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye, bu emperyalist ulusçuluğa karşı kendi antiemperyalist ulusçuluğunu yükselterek kurtuluşunu sağlayabilmiştir. Daha sonra ise, Türkiye de kendini gerici bir ulusçuluğa kaptırmıştır.

1970'li yılların sonundan itibaren emperyalizm yeni bir biçime bürünmüştür. Artık, 100 yıl öncesinde olduğu gibi dünyanın fethine çıkan ulusal sermayeler değil, arsulusal (beynelmielel, uluslararası) sermaye kümeleridir. Bu çokuluslu sermayenin bayrağı da artık ulusçuluk değil, küreselleşmedir. Bu gelişmenin nesnel dayanağı ise, son 20-30 yıl içinde gerçekleşen bilgi devrimidir. Günümüzde artık bilim, dolaysız bir üretim gücü haline gelmiş, hemen hemen anında yordambilgisine (teknolojiye) çevrilebilir olmuştur.

Bütün bu gelişmelerin dil sorununa yansımaması elbette düşünülemez. Bugün bütün dünyayı avcuna almaya girişmiş olan arsulusal sermaye kümelerinin ortak dili İngilizce'dir. Bilim ve yordambilgisinin dili İngilizce'dir. Dünya çapında iletişim dili de İngilizce'dir. Öyleyse bugün dünyayı bilinçle kavramanın, onu doğru dürüst algılayıp gerektiğinde yeniden biçimlendirmenin

birinci sıradaki aracı İngilizce'dir. İngilizce öğrenmenin dünya çapında nesnel bir gereksinim haline gelmesinin gerekçesi işte budur. Ne var ki, bu katı gerçek karşısında, gözden kaçırılmaması gereken başka katı gerçekler de vardır. Bir kere, görünür gelecekte, insanların büyük çoğunluğuna İngilizce öğretme olanağı yoktur. İkincisi, öğretilecek İngilizce'nin bir "yabancı dil" olarak kalması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, ne dünyayı derinlemesine tanımanın aracı, ne de hele bir bizlik duygusunun taşıyıcısı olması söz konusu değildir.

Üçüncü ve çok önemli bir başka gerçek daha vardır. Gerçi, her dil dünyayı algılamanın aracıdır. Ancak, her dilin dünyayı algılama biçimi değişiktir. Her yiğidin kendine göre bir yoğurt yiyişi olduğu gibi, her dilin de dünyaya bakışı, ona sarılışı, onu kavrayışı kendine özgüdür, Dil çeşitliliğini korumak, insan soyu için bu çokyönlü kavrayış olanağını korumak demektir. Ne denli gelişmiş olursa olsun, insanlığı tek bir dilin kavrayış biçimine hapsedmek, giderilmesi olanaksız bir yoksullaşma olur. Özellikle Fransızca, Almanca, Rusça gibi büyük dillerin gerilemesi, dünyayı algılamada yeri asla doldurulamayacak bir boşluk yaratır. Üstelik, kurtarılması gereken yalnızca bu büyük diller değildir. Ne denli geri kalmış olursa olsun, her dilin eşsiz bir özgüllüğü vardır. Bu çeşitliliği olabildiğince korumak gerekir. Bu da ancak her dilin öz benliğine ve gelişme hakkına saygı göstermekle olur.

V

Şimdi, bütün bu verileri göz önünde tutarak, "Türkiye'de dil siyaseti ne olmalıdır?" sorusunu yanıtlamaya çalışacağım. Bu soruyu yanıtlayabilmek için öncelikle şu temel gerçeği görmek gerekir: Dili "kendi haline bırakmak" diye bir çözüm yoktur. Çünkü dil bir toplumda bir kez bilinç konusu haline gelmişse, artık dile karışmamak olanaksızdır. Karışmamalı diyenler de karışmaktadır. Şu ya da bu sözcüğün, şu ya da bu anlatım yolunun kullanılması, bilinçli olsun ya da olmasın, bir seçimdir, bir karışmadır. Küçük bir örnek vermekle yetineyim. Diyelim bir sayrınız var. Kendisini sayrıevine taşıtmanız gerekiyor. Bu iş için özel olarak donatılmış bir taşıt çağıracaksınız. Buna ya "cankurtaran" ya da "ambülans" diyeceksiniz. Seçim yapmak istemerseniz bile, ister istemez bu sözcüklerden birini kullanacaksınız. Hangisini kullanırsanız seçiminizi o yönde yapmış olacaksınız. Dolayısıyla işi oluruna bırakmak, dile karışmamak, "dilini doğal gelişmesine saygı göstermek" diye bir **seçenek yoktur**. Öyleyse, bir dil siyasetinin belirlenmesi kaçınılmazdır.

Türkiye için bir dil siyaseti belirlenirken, dilin yukarıda belirtilen temel işlevlerini göz önünde bulundurmamak gerekir. Dil, belli bir bizlik duygusu içinde dünyayı ve kendimizi tanımanın aracı ise, benimsenecek siyasetin bu işlevleri geliştirici nitelikte olması gerekir. Türkiye'de, hem devlet dili, hem de toplumun ortak dili Türkçe'dir. Öyleyse, Türkçe bizim dünyaya açılan ortak pencereimizdir. Kendimizi bilmek ve dünyamızı dönüştürmek istiyorsak, Türkçemizi buna elverişli bir araç haline getirmekten başka yolumuz yok. Bu da Türkçe'yi, bilimde, sanatta, eğitimde, üretimde, kısacası yaşamın her alanında özenle kullanıp geliştirmeye olur. Her dil gibi, Türkçe de ancak öz benliği korunarak geliştirilebilir. Osmanlıca gibi karma dillerin bir yarısını olamayacağını biz yaşayarak öğrendik. Öyleyse, şimdi de "Türki-

lizce" gibi yeni yapay yollara sapmanın anlamı yoktur. Tek çıkar yol, Türkçe'nin, yalnızca dil uzmanlarınca değil, Türkçe konuşan herkesçe geliştirilmeye çalışılması, her gereksinimi karşılamak üzere dilin kendi kök ve gövdelerinden bolca yeni sözcük türetilmesi, dilin daha da işlekleştirilmesi için yapısı bozulmadan esnekleştirilmesidir.

Ancak, bu toplumda konuşulan tek dilin Türkçe olmadığı da unutulmamalıdır. Başta Kürtçe olmak üzere, bu topraklarda yaşam hakkına sahip olan başka diller de vardır. Yukarıda vurgulandığı gibi, bunların her biri dünyayı eşsiz bir algılama yoludur. Ayrıca, ortak anadili oldukları yurttaşlarımız için kendine özgü bir bizlik duygusu kaynağıdır. Bu çeşitlilik bir varıllık olarak görülmeli, bunun karşısında ürküye kapılmamalıdır. Dolayısıyla, Türkçe'nin dışındaki yerel dillerin gelişme olanakları da açık tutulmalıdır.

Öte yandan, küreselleşen dünyanın ortak dili olan İngilizce'nin, olabildiğince yaygın ve olabildiğince iyi bir düzeyde öğrenilmesi için uğraş verilmelidir. Bunun dışında, Fransızca, Almanca, Rusça gibi büyük ekin dillerinin yaygınlaştırılmasına çalışılmalıdır. Ancak bu yapılırken, bu yabancı dillerin hiçbirinin, üretim ya da eğitim gibi, toplumun can damarlarından birine egemen olmasına izin verilmemelidir.

Son olarak, bir kez daha vurgulanması gereken en temel nokta şudur: Türkiye, 19. yüzyılın başından beri uygarlaşma (Aydınlanma, adam olma) yarışına girişmiştir. Bu büyük çabada en güçlü silah bilinçtir. Bilincin taşıyıcısı da dildir. Bu dil ne denli özlü, varıl ve işlek olursa, bilincimiz de o ölçüde etkili olur, sonuç alır. Türkiye'de ortak dil Türkçe'dir. Dolayısıyla, Aydınlanma savaşımının kazanılması, ancak Türkçe'nin daha da yetkinleştirilmesi ile olanaklı kılınabilir.

NOTLAR

1. Bu gerçeği, ilk özel gazetemiz olan *Tercüman-i Ahval*'i çıkaran Şinasi'nin, gazetenin ilk sayısına yazdığı önsözdeki ("Mukaddime") su sözlerde açıkça görüyoruz: "...giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebeye bu gazeteyi kaleme almak mültazem olduğu [gerekli görüldüğü] dahi makam münasebetiyle yeri gelmişken şimdiden ihtar olunur [hatırlatılır]." Hikmet Dizdaroglu (yay.haz.), *Şinasi*, Varlık Yayınevi, Türk Klasikleri, 35, İstanbul, Mart 1954, s. 73-74.
2. *Hafta*, 1880 (10 Zilhicce 1298), S. 12. Aktaran: Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (3. baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, 347, Ankara, 1972, s. 133.
3. Mehmet Ali Ağakay, "Dil Devrimi ve Günes-Dil Teorisi", *Türk Dili*, VIII, 92, 1959 (Mayıs), s. 428.
4. Fatih Rıfık Atay, "Atatürk ve Dil", *Türk Dili*, I, 3, 1951 (Aralık), s. 5.
5. Buna dikkat edilmezse, özleştirmecilik bir tür ırkçılıkla özdeslestirebilir. Ragıp Gelencik gibi, konunun uzmanı, değerli bir yazar bile bu yanlışla düşebilmiştir. Bkz. *Di! ve Politika*, FE Yayınları, Ankara, 1993, s. 44, 107, 109 vd.
6. Dil sorununu, bu konuda Fransa'da yapılanları da katarak inceleyen genişçe bir çalışmam için bkz. "Anayasa ve Tüze Dilinin Türkçeleştirilmesi", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Yılmaz Günal'a Armağan)*, 49, 3-4, 1994 (Haziran-Aralık), s. 119-148.

lih Rıfki Atay, bu kuramın Atatürk tarafından, dilde özleşmeden vazgeçebilenin bahanesi olarak benimsendiğini söyleyebilmiştir.⁴ Atay'ın bu değerlendirmesi kanımca yanlıştır. Çünkü Atatürk, ölünceye dek özleşme çabasını sürdürmüştür. Buna karşılık, Güneş-Dil feıramı'nın, Türkçe'ye en yabancı sözcüklerin bile Türkçe -; kökenli olduğunu savunarak, bu sözcüklerin ayıklanmasına karşı çıkanların ekmeğine yağ sürdüğü tümüyle doğrudur. Güneş-Dil Kuramı Atatürk'ün ölümünden sonra unutulup gitmiştir. Ne var ki, bu tür görüşlere kaynaklık eden Türkçü tutum (gerici ulusçuluk), her geçen gün güçlenmiş, eninde sonunda da ilerici ulusçuluğu alt etmeyi başarmıştır. Bu yeni ulusçuluğun üstün gelmesi, devlet siyaseti olarak Dil Devrimi'nin sonunu getirmiştir. Türkçüler öz Türkçe'ye hep düşman olmuşlardır. Kürtçe'yi yasayla yasaklayacak denli Türkçü olanların, öz Türkçe'nin kalesi olan Türk Dil Kurumu'nu kapatmış olmaları raslantı değildir. Öyleyse Dil Devrimi'nin (öz Türkçeciliğin) ulusçulukla ilişkisini irdelerken çok dikkatli olmak gerekir.⁵ Atatürk öldükten sonra ülkeye bütünüyle egemen olan Türkçü ulusçuluk dilde özleşmenin amansız düşmanıdır. Özleşmeyi savunan ulusçuluk ise, Türkçü değil, halkçıdır. Bu ulusçuluk, dilde özleşmeyi Türk Aydınlanmasının, başka bir deyişle, bu topraklarda yaşayan tüm insanların uygarlaşma, adam olma savaşımının başlıca araçlarından biri olarak görür.⁶

Bütün canlılar, şu ya da bu biçimde, dünyayı kavrarlar. Bunu dünyayı duyumsaya-rak, ona etkide bulunarak yaparlar. Bu alışveriş için çeşitli örgenlerini (organlarını) kullanırlar. Aynı şeyi insan da yapar. Ne var ki, insanın dünyayı kavrayışında nitel bir fark vardır. O da bilinçtir. Hayvan da görür, insan da. Ancak yalnızca insan, görme eyleminde bulunduğu ayrımındadır. İnsan dünyayı duyuları aracılığıyla duyumsadığının ayrımında olduğu için, bu duyuları bilinçli bir biçimde dünyayı tanımak için kullanır. İnsanın dünyayı kavrayışı, ne yapacağını bilen bir kavrayıştır.

Her türlü bilginin aracı, gereci, taşıyıcısı dildir. Dil olmadan, nesnelere olgular adlandırılmadan, dünya insanca kavranamaz. Hayvan dünyayı, yalnızca dişini, tırnağını, kolunu, kanadını, içgüdülerini kullanarak kavrar. İnsan buna bilinci ekler. Bilinci sağlayan ise göstergeler, simgelerdir. Göstergeler, simgeler var olduğu içindir ki, insan dış dünyayı kendi kafasında yeniden canlandırabilir. Başka bir deyişle insan, dünyanın "simgesel maketini" kendi kafasında kuran tek canlıdır. Bunu bilerek kurduğu için de, önce maketi değiştirme, sonra da bu değişikliğe uygun olarak dış dünyayı yeniden biçimlendirme yoluna gidebilir. Böyle bir şeyi hiçbir hayvan yapamaz, insana bunu yapma olanağını veren şey de dildir.⁷ Şimdiye dek, bir canlı türü olarak insan, çeşitli özellikleri öne çıkarılarak tanımlanmıştır. Burada bu tanımların geçerliğini tartışmaya gerek yok. Ancak bu tanımlardan biri, konumuzla çok ilgili: İnsan, çevresine bağımlı kalmayan, çevresini (dolayısıyla, kendisini de) bilinçli olarak dönüştüren tek canlıdır. Bu dönüştürme bir süreç olduğuna göre, insanlaşma da bir süreçtir. Bu sürecin belirgin özelliği, insanı bağımsızlaştırmasıdır. İnsan koşullardan, kayıtlardan, sınırlardan hep artan ölçüde kurtulmaktadır. Bu sürecin sonu yoktur elbette, çünkü insan, alt etmeye çalıştığı bu dünyanın ay-